

Intertextualita v mluvených projevech (Úvahy o metodologii výzkumu a konceptuální soustavě)

JANA HOFFMANNOVÁ

(Praha)

Intertextuálnost a interdiskurzivnost představují dnes oblíbenou problematiku, která se zkoumá téměř výhradně na materiálu **psaných** textů (uměleckých, publicistických). Z mluvených projevů byla dosud věnována pozornost hlavně citátům, aluzím, „okřídleným slovům“ apod. v připravených monologických projevech **řečnických**. Také různé typy mluvených **dialogů** jsou však v bachtinovském smyslu prostoupeny „echy jiných hlasů“, často v nich „reprodukuje“ řeč cizí i vlastní. Chceme-li však tuto strukturu mluvených dialogů popsat, jaký metajazyk tu máme k dispozici? Zavedených terminologických soustav tu existuje dokonce několik. Nejznámější je asi terminologie anglická: rozlišení *reporting* vs. *reported situation*, *reported speech/thought*, *direct/indirect*, resp. *free direct/free indirect speech/thought*. Této soustavě zhruba odpovídají *kontextové postupy* českého autora Lubomíra **Doležela** a jeho rozlišení řeči *přímé, nepřímé, nevlastní přímé a polopřímé* (srov. Doležel 1960 aj.), které ovšem navázalo už na starší stať J. **Hallera** (1929) a v širším kontextu na teorii Ch. **Ballyho**. Doleželovy distinkce přejímal na Slovensku v nesčetných verzích své *Štylistiky* Jozef **Mistrík**, který zdůrazňuje i řeč *smíšenou*; zařazuje tuto látku do oddílu o *mikrokompozičním členění* textu (Mistrík 1970), resp. o *tektonických složkách* textu (a sice o tektonických složkách *citátových*), a mluví v této souvislosti též o *vertikálním* rozměru textu (Mistrík 1997). Pod nadpis *vertikální členění* zařazují klasifikaci přejetou od Doležela Čechová – Chloupek – Krčmová – Minářová (1997). Tito autoři (konkrétně M. Krčmová) ovšem už toto třídění

„kontextových postupů“ i ve vztahu k psaným, zejména uměleckým textům silně relativizují a vycházejí tak asi nejvíce vstříc mému přístupu. Jestliže totiž soustavy termínů vypracované pro analýzu psaných textů už v současné době ani pro tyto texty zcela nevyhovují, je pochopitelné, že ještě méně přicházejí v úvahu při interpretaci mluvených dialogů.

Příčiny tohoto stavu si můžeme ukázat např. s pomocí Mistríkova výkladu. U nepřipravených mluvených dialogů samozřejmě nelze počítat s kategoriemi, jež jsou v pozadí vymezení „kontextových postupů“, tj. především pásmo vypravěče, pásmo postav, autorská řeč. Nelze tu rozlišit autora a vypravěče – i když i zde platí, že tam, kde vypravěč ve svém projevu uvádí řeč jiných subjektů, vždy ji modifikuje, je lomena jeho prizmatem, poznamenána jeho viděním a vyjadřováním. Kromě toho Mistrík staví svůj výklad na rozlišení postupů **reprodukování** a **referování**. U přímé řeči mluví o autenticitě, o „doslovném citování“ nebo „věrném reprodukování“ řeči postav. Nechám stranou problém, jak může (v psaném textu) jakýkoli vypravěč „doslovně citovat“ či „věrně reprodukovat“ fiktivní řeč fiktivních postav. Upozorním spíše na to, že ve spontánním mluveném dialogu asi doslovné citování či věrné reprodukování vůbec nepřichází v úvahu. Dříve pronesené výroky – ať už vlastní nebo cizí – nemůžeme ani při sebevětší snaze reprodukovat beze změny. Už proto, že cizí nebo vlastní řeč přenášíme do jiného kontextu, vlastně ji znova konstruujeme, jde vždy o stylizaci, transformaci; už sama interference dvou „hlásů“, dvou různých kontextů význam původního výroku nějak posunuje. (Srov. Tannen 1989)

Řeč nevlastní přímou představuje Mistrík jako řeč postavy **reprodukovanou** vypravěčem. Stojí nejbliže řeči přímé, a proto je s ní spojována živost, expresivita (mj. subjektivní slovosled), případně nespisovnost, příznačné jevy mluvené syntaxe. Všechny tyto kvality jsou však od mluvených projevů neodlučitelné, a to napořád: platí to jak pro řeč „vypravěče“ včetně uvozovacích vět, tak pro výroky, které přejímá od jiných subjektů i od sebe samého. Řeč polopřímá pak je podle Mistríka doslovně – nikoli už reprodukovaná, ale **referovaná**; a J. Mistrík zdůrazňuje, že při **reprodukování** něco doslovně opakujeme tak, **jak** se to říkalo, kdežto při **referování** vyjadřujeme to, **co** se říkalo. Podle toho by reprodukce zasahovala i **formu**, výrazové prostředky, zvukovou stránku řeči přenášené do nového kontextu, zatímco referování by se týkalo hlavně **obsahu** této cizí či vlastní řeči. O nepřímé řeči Mistrík píše, že je to řeč postav referovaná vypravěčem – už ne „doslovně“, ale na druhé straně kolorit postavy z ní ještě úplně nemizí, nejde ještě o pouhou informaci o obsahu promluvy. A řeč smíšená je vymezena jako **aklimatizovaná** řeč vypravěče, protkávaná výrazy postav (citátovými prvky). Zdá se

tedy, že pro hledaný metajazyk máme k dispozici výrazy *reprodukovat*, *citovat* (*doslovně*, *věrně*), *ev. napodobovat*, *imitovat*, a na druhé straně *aklimatizovat*, *stylizovat*, *transformovat* a zejména *referovat*. Nevyskytl se zatím výraz *parafrázovat*, který by asi v mnoha případech vyhovoval nejspíše. Domnívám se, že i u přechodných forem v uměleckém textu velmi často nerozlišíme, zda jde spíše o „reprodukování“ (čeho vlastně?), možná „fingované reprodukování“, nebo spíše o referování. A v každém případě jsem přesvědčena, že v nepřipraveném mluveném projevu se neustále – většinou dost neartikulovaně a nepřehledně – pohybujeme MEZI reprodukováním a referováním. (K tomuto chápání pravděpodobně směřuje i Slančová, 2000)

Klikaté cesty a možnosti těchto pohybů bych zde ráda aspoň v hlavních rysech dokumentovala. Pokud při tom pomocně použiji výrazů *citovat* či *reprodukovat*, jsou vždy myšleny jaksi v uvozovkách. Ze stejných důvodů, tj. pro nedostatek výstižného metajazyka, si ponechám aspoň dvě základní z výše uvedených kategorií, tj. dichotomii **přímé a nepřímé řeči** – s vědomím jejich relativizace, častého splývání a stírání hranic. A podržím si i kategorii **uvozovací věty** – přes potíže spojené s tím, že nemusí být vždy založena na prototypickém verbu dicendi (Šoltys 1983), a přes vědomí, že v rozsáhlejších dialogických replikách jsou uvozovací věty rozmístěny často náhodně, chaoticky, nebo jsou potlačeny na minimum, redukovány na pouhé náznaky či jakási pseudouvození. Budu se zajímat o to, zda (nebo kdy) za uvozovací větou následuje symptomatický konektor, spojovaný obvykle s řečí nepřímou (nejčastěji *že*), a pokud je uvozovací věta založena na verbu dicendi, zda jde o sloveso v čase minulém nebo přítomném. A budu sledovat využití těchto prostředků při parafrázování řeči cizí nebo vlastní, a řeči skutečně vyslovené nebo řeči vnitřní, myšlené.

Přímo tu navazuji na svou kapitolu „*Reprodukce*“ *řeči a myšlení*, která je součástí publikace Hoffmannová – Müllerová – Zeman (1999). V této publikaci jsme podrobili analýze nahrávky konverzace při rodinných a přátelských návštěvách. Zde budu vycházet z interpretace jiného materiálu – jednak ze zaznamenaných narativních interview s příslušníky nejstarší generace (typ „babička vypráví vnučce své vzpomínky“), jednak z nahrávek soudních jednání (konkrétně ze záznamu jednoho rozvodového řízení). Soudím, že vybrané příklady budou mluvit samy za sebe, takže je doprovodím pouze stručnými komentáři.

I. Narativní vzpomínková interview

(1) cikánka prošla vesnicí **teta říkala** já sem zrovna prala / něco na mně chtěla tak sem jí / já už nevím pro co jí to šla / a povídala **vona** mně potvora ukradla mejdlo u necek / tak po něm chmátla aniž sem věděla kdy mi ho vzala

(2) **maminka mně dycky říkala** / podivej se jestli má čistou košili a jestli má vyglančený boty / jestli ne tak s nim ani nechod'

V těchto ukázkách máme před sebou celkem klasickou přímou řeč reproduktivního typu: v „citátových“ pasážích jsou markantní prvky charakterizující řeč určitého subjektu, tj. maminčin idiolekt (*vyglančený boty*) nebo expresivitu vzrušeného projevu tety (*potvora, chmátla po něm*). Navíc jsou tyto pasáže předznamenány „řádnými“ uvozovacími větami (*teta říkala... povídala*).

(3) měla sem pěkný seno (...) a tak sem šla Kostelce / a **voni že** už mají všechno plný a že už to seno nebudou brát jo (...) no prej kam ho dáme dyž je všecko plný

Z uvozovací věty (*a voni*) je tu elidováno sloveso; výrok jiného subjektu je poté prezentován ve dvou podobách, které můžeme označit jako řeč nepřímou (ve 3. osobě, uvozenou konektorem *že*) a řeč přímou, jejíž „citátovost“ je explicitně vyznačena konektorem *prej*.

(4) začal mi vypravovat / **že** je jenom s tatinkem (...) **že** otec vaří a perou a všecko **že** dělají / **že** jim matka umřela **že** zustali sami dva / a tak **že** by ňákou kuchařku potřebovali

Referativní charakter nepřímé řeči je tu posílen stále opakovaným konektorem *že*. (V těchto jednoduchých případech termíny **reproduktivní** a **referativní** ještě „sedí“.)

(5) vona mě prosila (...) **že** zkrátka bych mohla **že** čeká rodinu **že** bych mohla u nich bejt / **že** se budu mít dobře // ale **že** byli sami chudáci / **že** sem se nic moc neměla / **že** sem se tam hrozně zhubla

Zde už nastává úplná hypertrofie konektoru *že*: vypravěčka zůstává u tohoto konektoru (ač už je nefunkční) a u podoby nepřímé řeči ze setrvačnosti i tam (pasáž po dvojitém lomítku), kde už necituje ničí výrok, ale navazuje přerušenu nit svého vlastního vypravování.

(6) maminka dycky říkala / ty seš taková potvora Jára to je takovej dobráček (...) **ty** to všecko bud' sežereš a Jára chudinka si to schová na potom // **vona** mu to vyčmúchá zblajzne mu to taky

(7) ženský říkaly že ten autobus (...) teďka jede v poledne a hned jede zpátky / pak už ne-jede nic (...) a že je to zbytečný / že v půl druhý už je tady / jo že jede prázdněj // tak proč ho nenechali aby jel až řekněme v těch čtyry / aby se mohlo na návštěvu do nemocnice

Obě ukázky demonstrují různé možnosti oscilace mezi řečí přímou a nepřímou – prostor, ve kterém už s distinkcí reprodukování a referování zjevně nevystačíme. V příkladu (6) maminka přímá řeč přechází od oslovení dcery zájmem 2. os. (ty) ke 3. osobě (vona mu to vyčmucha) a tedy spíše k modu nepřímému – i když jde nadále o živý, citátový způsob vyjadřování, zcela vzdálený pouhému referování o obsahu něčí řeči. V příkladu (7) nastává pohyb v opačném směru: od evidentní řeči nepřímé signalizované opakovaným *že* se přechází do jakéhosi „území nikoho“, kdy těžko rozeznáme, zda jde ještě o referování o řeči „ženských“, či už o autocitaci vlastních úvah vypravěčky, či o něco neurčitého mezi tím.

(8) a já říkám Mařenko my hledáme byt / a tady je takovej krásnej byteček / a vona říká Karličko / to tady je složeněj starej nábytek // to že se může všechno vyházet // tak si vo to zadejte

(9) paní domácí řekla beze všeho // von říkal že by se rád voženil a že ten byt nám schází // beze všeho

V obou případech je do přímé řeči **vložena** krátká pasáž v řeči nepřímé. Do vyprávění tak může vstupovat určité doplňující vysvětlení, jako v (9), nebo jakási kulisa, pozadí, něco, od čeho se vypravěč distancuje nebo o tom neví, pokládá to za nejisté apod. (8).

(10) **tak sem se ptala** kde je maminka / **vona říkala** / šla do Bánoviec něčo koupit / no a kdy přijde / no já nevim / tak já chvilku počkám

Zde se střídají citace řeči cizí a vlastní; na počátku jsou obě opatřeny uvozovacími větami, ty však už dále chybí a od počátečního náznaku řeči nepřímé se přechází k reprodukci dialogu v řeči přímé.

(11) já říkám těm holkám / před mojí maminkou / holky představte si já sem si dneska udělala známost / a maminka moje udělala s kým? / a já říkám no je to legionář / nó to si si pěkně vybrala to sou pěkný chlapi ty legionáři / já sem říkala ale to je moc fajn chlapec

Do kontextu přímých řečí opatřených uvozovacími větami je zde vložena jediná replika **bez** uvozovací věty, představující velmi živou „reprodukcí“.

(12) druhej den ráno ke mně přišel pan Hájek (...) eště s nákým mužem a že mě dou za-tknout (...) a **já sem říkala** prosím vás a proč? / no jak ste si mohla dovolit říct že za námi nikdo nestál / dyť tady byl Sovětskej svaz (...) **já povídám** vo tom nepadlo ani slovo / to

my dávno máme o vás zjištěno jaká vy ste (...) a vy budete s námi / **já povídám** prosím vás mějte rozum / už kvůli tomu dítěti byste se mohli chovat slušně / do toho nám nic není / dítě si dejte kam chcete a vy budete s námi

Už v předchozí ukázce byla reprodukce **vlastní** řeči důsledně vybavena uvozovacími větami, zatímco reprodukce repliky **cizí** v jednom případě nikoli. Je však velmi časté, jako v příkladu (12), že **vlastní** řeč je vždy uváděna s uvozením, kdežto **cizí** promluvy pravidelně **bez** uvozovacích vět.

(13) přišla sousedka a **řikala** / helejte pojte na tu lucinku tam (...) **já povídám** / depak pani Šestáková / tam já nejdu (...) přišly druhej den (...) **řikaly** / vy ste měla nos že ste nešla (...) no a teď mi **řikaly** / vy ste měla nos že ste nešla / **já pá**m já vim

Příklad (13) ilustruje další velmi výraznou tendenci: tam, kde uvozovací věty předcházejí reprodukci řeči **vlastní** i **cizí**, obsahují obvykle u řeči **cizí** sloveso v **minulém čase** (*řikaly*), kdežto u řeči **vlastní** sloveso v **prézentu** (*já povídám, já pá*m).

(14) ty nacionále vona tam koukala do toho a / Bratříkov / je to správně Bratříkov? **já povídám** / já vám to můžu diktovat (...) a ta sestra vona **řikala** Bratříkov Bratříkov / já to méno vodněkud znám / **já povídám** / a nejezdíte takle nahoru na Krkonoše? / to jezdíme / **já povám** no vidíte / tam jezdíte přes Železnej Brod na Tanvald / no to jezdíme / **poam** / no tak tam je taková velká křížovatka / no to je prej

Ukázka (14) spojuje projevy obou právě formulovaných tendencí: reprodukce **vlastní** řeči je téměř závazně opatřována **uvozovací větou**, a to se slovesem v **prézentu**, zatímco reprodukce řeči **cizí** je buď uvozena slovesem v čase **minulém**, nebo (většinou) **není uvozena** vůbec.

(15) děda mě pořád mačkal / vomakoval / až mi to udělal (...) no a potom jako **já sem řikala** / že sem v jiným stavu asi / že sem to nedostala / a **von pová** / a co si nedostala? (...) no a tak jako **řikal** / že dyž to takle všechno je / tak že si mě veme

Zde se projevuje další relativní pravidelnost, která jde napříč výše uvedeným. Reprodukce **vlastní** řeči může být uvozena i slovesem v minulém čase a naopak reprodukce **cizí** řeči (výjimečně) i slovesem **prézentním**, ale případ (15) dokazuje další tendenci: řeči **nepřímé** s *že* předchází spíše sloveso v **minulém** čase, zatímco řeči **přímé** sloveso v čase **přítomném** (*von pová / a co si nedostala?*).

(16) teď **sem** pořád **řikala** / ježišmarjá dyk to je taková tma / vono vůbec není vidět (...) a **povídám** tak já pudu tou pěšinkou (...) **povídám** dyk to není možný já už musím bejt blízko naší silnice (...) a **povídám** tak dyk tajdle je taková rokel (...) **jo povídám** ježišmarjá víckrát už tam nepudu

(17) proto **já říkám** / já dnešní mládeži to jejich mládí vůbec nezávídím / my sme neměli nic ale byli sme šťastný

V obou případech jde o „reprodukcí“ promluv pouze **myšlených**, „vnitřní řeči“; (16) je rekonstrukce strachu a úzkostných myšlenek bloudící ženy, v (17) formuluje stará paní své názory, své přesvědčení. Zajímavé je, že v obou (i dalších podobných) případech nahrazuje *říkám, povídám* zvrtné *říkám si, ev. myslím si* – tedy tvary, jež by u „reprodukce“ vlastních nepronosených promluv byly náležitě.

(18) von **řek** / co se s babou máš co **povidat** / baba shání Vaškovi ženský jo (...) já sem **povídala** / no tak podivej se / tak se jí di **voptat** / co bych se jí chodil **ptát** / já **povám** tak já ti to řeknu / todle a todle mi **řikala** / víš ty vo tom že se to stalo / no nevím / já **povám** / no tak vidíš / tak aspoň ti **povím** novinku no

(19) právě **řikal** / že **řikaj** / že ta vojna má bejt jenom na deset měsíců / zas že už vo tom **mluvěji**

Obě ukázky názorně dokumentují vysokou frekvenci **sloves dicendi** v mluvených projevech, kde dochází často k neuvěřitelné kumulaci reproduktivních a referativních vyjádření. Někde je to způsobeno tzv. „reprodukcí na druhou“, reprodukováním reprodukce (nebo referováním o referování), jako v (19): **řiká že řikaj...**

(20) dostala sem dopis že vzpomíná; dostala sem telegram že je po smrti; kamarádka mi psala že už jim zemřela ta holčička

(21) a pak sme házeli botou (...) a dyž šla špičkou tam / tak že pudeš z domu / a dyž dovnitř / tak že zustaneš eště doma

(22) vim že sme tam řikali / my sme děti Jana Žižky / rozbijeme Němcům šišky / a tak dále jo

(23) všude byly cedule napsaný / kdo pro velezradu říše byl popravenej X tam byla cedule / pro nedostatek uhlí se nevyučuje / já my jásalí

Velmi často ovšem vstupují do mluvených dialogů i jiné „hlasý“ než cizí nebo vlastní repliky z dříve uskutečněných dialogů, o nichž vyprávíme. Bývají to nezřídka i „stopy“ psaných textů a diskurzů: „citovány“ jsou dopisy (20), lidové zvyky a moudrosti (21), hesla a slogany (22), nebo plakáty, vývěsky, nápisy, „cedule“. V případech (20) a (21) jde spíše o typ referativní na způsob nepřímé řeči s *že*, v příkladu (22) spíše o modus reproduktivní blížký řeči přímé. Ukázka (23) konfrontuje při citaci sdělení z „cedule“ vyjádření nepřímé, opisné a přímou, živou reprodukci.

II. Soudní jednání

Zatím jsem se tu věnovala zásahům jiných textů, diskurzů, „hlasů“ do nepřipravených, zcela neoficiálních mluvených dialogů. Viděli jsme, že živnou půdu pro analýzu tohoto typu skýtá především **vyprávění**, v němž mluvčí velmi často přibližuje posluchačům, „co kdo říká“, resp. i „jak to říkal“. Ať už spíše způsobem reproduktivním nebo referativním, představuje jim repliky z dříve uskutečněných dialogů, repliky jiných subjektů i své vlastní, skutečně pronesené i myšlené; kromě toho reprodukuje i části jiných, nezřídka psaných textů; někdy i směšuje „reprodukcí“ různých promluv, zapouští do jednoho „citátu“ další, atd. Trochu jiný obraz než běžná **konverzace** – i když asi neméně složitý – nabízí užívání různých způsobů reprodukce a referování v **institucionálním dialogu**, který obvykle má svá přesná pravidla a probíhá podle určitého schématu. Podívejme se na úryvek záznamu z jednoho rozvodového řízení před soudem v českém okresním městě. (Srov. i Hoffmannová, v tisku.)

S – soudce, N – navrhovatelka, O – odpůrce

S (...) kdybyste mi ve stručnosti vyličila průběh vašeho manželství

N no tak jako / asi poslední ty čtyři roky už se to prostě nedalo vydržet / manžel na mě neustále žárlil a / nadával mi všude mě ponižoval / pořád mi vlastně nadával že sem / děvka a že mu / zahybám a / potom mě vlastně i bil / no asi čtyřikrát mě zbil vždycky teda před klukem

S (...) můžete říct nák / pan odpůrce žárlil / měl nákou příčinu nebo / zavdala ste mu nákou příčinu tedy?

N no / ne / vůbec sem mu nezavdala žádnou příčinu (...) pořád sem prostě někoho měla / pak mi zakazoval jezdit i k mámě / a že tam někoho mám (...) pořád mně nadával / všechno bylo špatně co sem udělala / všechno prostě muselo bejt podle něj (...)

S kdy ustalo vaše intimní soužití

N kdy / no asi už před / vlastně tou poslední dobou vlastně já / jestli dyž sme to s / dyž sme něco měli / tak vlastně sem to ale dělala kvůli tomu abych nemusela poslouchat náký vyčítání a / pak už sem se bála aby mě nezbil

S dobře takže přibližně / třičtvrtě roku / nebo rok / já nevím

N tak ty tři roky / dva roky

- S tři roky / ano / hm tak si napíšeme / poslední čtyři roky / byla situace v našem manželství už neudržitelná / odpůrce mě verbálně i fyzicky napadal / zcela bezdůvodně mě podezíral z nevěry / říkal mi že sem děvka / ve čtyřech případech mě zbil a to i před synem (...) já sem odpůrci nikdy nezavdala příčinu k žárlivosti (...) kromě této věci / vždy muselo být podle odpůrce / vyčítal mně že vše dělám špatně (...)
(...)
- S pane odpůrče (...) jak z vašeho pohledu to manželství vypadalo (...) pokud se domníváte že to co řekla paní navrhovatelka / by zhruba odpovídalo / můžete odkázat na její výpověď/ záleží na vás
- O no tak něco je pravda a něco ne (...) no tak za prvý co se týká se sexu / tak to sme nepřerušili před čtyřma rokama **jak říkala** / ale dělali sme to až do toho srpna (...) co se týká že sem neměl příčinu žárlit / to sem teda měl / protože jednadvacátýho března mi byla nevěrná / k čemuž se přiznala
- N protože mě k tomu dohnal
- O k ničemu sem **tě** / k ničemu sem jí nedohnal / je pravda že sem trochu žárlil ale nenapadal sem jí **jak uvádí** / napadal sem jí fyzicky až v tý době co se to stalo / a to jenom z toho důvodu že mi řek / jednou řekla že mě má ráda / podruhé že ne / pak mi řekla prostě (...) že má ráda toho druhýho / a že si mě vzala jenom kvůli penězům (...)
- S no / tak to napíšeme / **pokud se týká výpovědi navrhovatelky** / něco je pravdou / něco však nikoliv / nesouhlasím s tím **co uváděla navrhovatelka** o ukončení našeho intimního soužití / neboť po této stránce soužití skončilo až v srpnu loňského roku / příčinu žárlivosti sem měl / tu mi zavdala navrhovatelka / dvacátého prvního března loňského roku / kdy se mi přiznala k nevěře / navrhovatelka mě provokovala / jednou mi řekla že mě má ráda / jindy zase že má ráda jiného / říkala mi že si mě vzala kvůli penězům

Ukázka je zajímavou konstelací reproductivních a referativních postupů. Soudce nejprve vyslýchá navrhovatelku, která referuje (i s pomocí citací) o svých rozhovorech s manželem-odpůrcem v minulosti:

N říká, že O říkal... (v minulosti)

Užívá při tom převážně nepřímé řeči (*že sem děvka a že mu zahybám*), ale i jiného způsobu (*pořád sem někoho měla... všechno bylo špatně co sem udělala*). Jedná se o zajímavé konstrukce, které jsou neosobní (vynechávají *podle něho...*), posunují příslušné události, o nichž N mluví, do minulosti, ale zároveň mluví tyto

události do určité míry přenáší do svého světa (repliky O zřejmě jen volně interpretuje).

Soudce po ukončení výslechu diktuje výpověď N do protokolárního záznamu. Mluví při tom jakoby za účastníci jednání, v 1. osobě; její výpověď však rozhodně necituje, nýbrž opět interpretuje, reformuluje, zestručňuje, posunuje do přesnější, oficiálnější, spisovnější, stylově vyšší polohy.

S říká, že N říkala (u soudu), že O říkal... (v minulosti)

Následuje výslech odpůrce, kterého soudce nabádá, aby ev. odkázal na předchozí výpověď manželky, a O této možnosti využije:

O říká, že N říkala (a) v minulosti, v průběhu manželství
(b) u soudu (odvolává se na ni, cituje, „reprodukuje“
ve 3. os.: jak uvádí, jak říkala...)

Je tu i náznak přímého dialogu – nepřípustné výměny replik mezi účastníky v průběhu jednání (*N protože mě k tomu dohnal O k ničemu sem tě nedohnal* – citace, opraveno vzápětí na *k ničemu sem jí nedohnal*). Poté S opět diktuje výpověď O do protokolu:

S říká, že O říkal, že N říkala (a) v minulosti
(b) u soudu (odkazuje na repliky N,
uváděné odpůrcem na pravou míru).

V institucionálním dialogu jsou tedy směry a způsoby vzájemného „citování“ partnerů do značné míry ustáleny a regulovány.

Doufám, že se mi podařilo aspoň naznačit, jaké bohatství forem mají účastníci mluvených dialogů k dispozici, pokud jde o využití přímé či nepřímé řeči, užití či neužití uvozovací věty, volbu slovesa v minulém či přítomném čase, užití/neužití konektoru atd. Chtěla jsem ukázat, že možná i v této chaotické mnohosti, kde se mluvčí navíc nejčastěji pohybují někde MEZI vyhraněnými póly, je (nebo časem bude) možno najít určité pravidelnosti, nebo aspoň tendence. Ty budou asi vždy více nebo méně spojeny s určitými dialogickými **žánry** a budou se podílet na jejich stylistické charakteristice; je tedy třeba vtaňovat do výzkumu stále další typy rozhovorů. Dále jsem chtěla upozornit na to, že s tradiční terminologií, zejména s rozlišováním reprodukce (citování) a referování, zde rozhodně nevystačíme. Omlouvám se za to, že jsem se zatím sama bez ní nedokázala obejít. V budoucnu bude zřejmě vhodnější hledat metajazyk v prostoru interdiskurzivity, tj. tam, kde můžeme v textu dobrodružně odhalovat stopy jiných textů (jiné „hlasy“), záměny subjektů, třeba i mystifikační techniky apod.

Literatura

- Čechová M. – Chloupek J. – Krčmová M. – Minářová E., 1997, *Stylistika současné češtiny*, Praha, ISV.
- Doležel L., 1960, *O stylu moderní české prózy*, Praha, Nakl. ČSAV.
- Haller J., 1929, *Řeč přímá, nepřímá a polopřímá*, „Naše řeč“ 13, s. 20n.
- Hoffmannová J., v tisku, *Institucionální dialog v soudní síni (projevy asymetrie profesionál – laik)*.
- Hoffmannová J. – Müllerová O. – Zeman J., 1999, *Konverzace v češtině při rodinných a přátelských návštěvách*, Praha, Trizonia.
- Mistrík J., 1970, *Štylistika slovenského jazyka*, 1. vyd., Bratislava, SPN.
- Mistrík J., 1997, *Štylistika*, 3. upr. vyd., Bratislava, SPN.
- Slančová D., 2000, *Návštevový diskurz v jazykovednej reflexii*, „Slovenská řeč“ 65, s. 337-344.
- Šoltys O., 1983, *Verba dicendi a metajazyková informace*, „Linguistica“ 8, Praha, ÚJČ ČSAV.
- Tannen D., 1989, *Talking Voices. Repetition, Dialogue, and Imagery in Conversational Discourse*, Cambridge, Cambridge Univ. Press.

Intertextuality in Dialogue (Terminology and Methodology of Research)

The study concerns the means of „reproducing“ (or paraphrasing) the speech of others in the dialogue. The speech of others or of the participant himself may be „cited“, but it is not literally a citation or reproduction, rather a transformation of the original text. In a spoken dialogue, it is difficult to distinguish between *direct speech*, *indirect speech*, *free direct speech* and *free indirect speech*, as well as between the „reproduction“ of speech actually given (whether by the participant or by others), and the „reproduction“ of thoughts (the participants or others). Special attention is given the introductory sentences and connectives.